

Derleyenler
TUNCAY BİLECEN - İBRAHİM DİZMAN
Aşrı Memleket

İletişim Yayınları 2494 • Memleket Kitapları 32

ISBN-13: 978-975-05-2211-6

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Taylan Koç

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
TUNCAY BİLECEN - İBRAHİM DİZMAN

Aşrı Memleket

Trakya'nın Renkli Dünyası

Kolera Nihat'a...

İÇİNDEKİLER

<i>Sunuş</i>	
TUNCAY BILECEN - İBRAHİM DIZMAN	11

Tarih

<i>Mitolojide Trak insanından esinlenmiş tipler</i>	
SEMA SANDALCI	15

Öteki Trakyalılar

<i>Trakya'nın batısından doğusuna kişisel bir yolculuk</i>	
NACI HASANEFENDİ	27

<i>Yunan Trakyası: Siz ve biz: Ne kadar tanıyoruz birbirimizi?</i>	
MARİA DIMU	39

<i>Bulgaristan Trakyası: Göçler, kavuşmalar ve efsaneler diyarı</i>	
NAHİDE DENİZ	51

<i>"Umut"la "umutsuzluk" arasındaki kapı: Kapıkule</i>	
EFNAN DERVİŞOĞLU	65

Şehirler

<i>Bir zamanlar dünyanın dört büyük şehirden biriydi: Edirne</i> CIHAN OĞUZ	79
<i>Kıymeti bilinmeyen kent: Edirne</i> TUNCAY ÇAĞLAR	89
<i>Mavi gözlü kent: Tekirdağ</i> ÖKSEL DEMİR	105
<i>Trakya'nın Anadolu'daki aynası: Biga</i> İBRAHİM DIZMAN	117

Hepsi yerlisi

<i>Misafir misafiri sevmez: Balkan göçmenlerinin Trakya'da yaşadığı sosyo-kültürel çatışmalar</i> TUNCAY BİLECEN	133
<i>Trakya'nın Romanları</i> EGEMEN YILGÜR	145
<i>Trakya'da Pomaklar: Kökenleri, yerleşim yerleri, gelenekleri ve kültürleri</i> HASAN UYGUN	169
<i>Silistre'den Tekirdağ'a bir Bektaşî öyküsü</i> SEMİH SAVAŞAL	191
<i>Trakya Yahudileri ve "Furtuna"</i> IŞIL DEMİREL	207
<i>Babaannemin elleri</i> ÜMMÜHAN ALFANDORI	225

Hayat, kültür, eğlence

<i>Trakya düğünleri</i> HALUK ECEVİT	235
<i>Trakya'nın gündelik yaşamında içki kültürü</i> TUNCAY BILECEN	257
<i>Trakya ağızları</i> NURSEL ÖZDARENDELİ	273
<i>Bulgaristan göçmen mutfağının dünü ve bugünü</i> CAHİT KARAMAN - İLHAN GÜNEŞ	285
<i>Kendi kuş olup uçarken kalbi ağaç olup kök salanlar</i> FEHİMİYE ÇELİK	295
<i>Dionysos'un mirası: Trakya müzikleri</i> BELMA OĞUL KURTIŞOĞLU	315

Ekonomi-politik

<i>Trakya'nın karanlık sahibi: Sanayi</i> MEHMED TAPKAN	335
<i>Trakya'da bir "küçük Almanya": Çerkezköy</i> NALAN MUMCU	347
<i>Trakya'da siyaset: (H)epten aykırı mı?</i> RENGÜL EKİZCELEROĞLU	361
YAZARLAR	377

Sunuş

TUNCAY BİLECEN - İBRAHİM DİZMAN

Dünya küçüldükçe kültürel/yerel kimlikler kıymet kazanıyor. Köklere dönüş meselesi bugünün insanının önemli dertlerinden biri haline geldi. Trakya da bu salgından nasibini aldı. Son yıllarda sosyal medyanın da teşvikiyle “Trakyalılık” olgusunun bu coğrafyada daha bir coşkulu dile getirildiğine şahitlik ediyoruz. Ne ki bu coşkuda kimi değerlerin yeniden canlandırılmasına ilişkin çabalar olduğu gibi kendini nimetten sayan, ötekine yukarıdan bakan bir damar da var. Oysa nüfus (İstanbul’u dahil etmezsek) ve yüzölçümü olarak Türkiye’nin yaklaşık yüzde üçüne tekabül eden bu coğrafya, karakterini farklılıkları bir araya getirmesiyle kazanmıştır.

Trakya’ya bakış, bir kaleydoskopu gözüne yaklaştırıp güneşe bakmaya benzer, dense yeridir. Kaleydoskopta bin bir rengin, biçimin, ışığın durumuna göre her seferinde farklı görünmesi nasıl heyecan verir. Trakya da öyledir; kentten kente farklı çizgiler, renkler şaşırtır insanı.

Trakyalı için hayat, tutku ve coşku kavramları ile eşdeğerdir. Binlerce yılın birikiminden doğan, farklı kültürlerin biresimiyle şekillenen özgün yaşam biçimini her halde sürdürmeyi başaran Trakya insanı, Anadolu bozkırlarında yaşayanlar için biraz tuhaf bile görülebilir. Onun farklılığı da bu “tuhaflık”tır zaten.

Biraz Egelilik, bir nebze Anadoluluk ve çokça Rumelilik gelmiş, ayçiçek tarlalarıyla dağların buluştuğu bu güzelim coğrafyada anlam kazanmıştır. Trakya, bu anlamın adıdır.

Aşrı Memleket: Trakya'nın Renkli Dünyası'nda, Trakya'yı özgün kılan bu özellikleri ele alınmaya çalışıldı. Trakya'nın tarihine, mitolojisine, müziğine, yemeğine, içkisine, muhacirlerine, sanayisine, şehirlerine ve sınırın öteki yakasındaki Trakya'ya değinmeden bunu yapmak mümkün değildi. Her yazar ele aldığı konu ölçüsünde kendi Trakyasını yazdı. Dolayısıyla kitabı oluşturan yazılar arasında bir yönetsel birlik ya da üslup bütünlüğü olduğu söylenemez. Akademik üsluba yaklaşan yazılar olduğu gibi deneme tadında yazılmış, biyografik öğeler içeren, anı ya da anlatı niteliği taşıyan yazılar da yer alıyor kitapta.

Bu kitabın Trakya'yı anlama çabasına küçük bir katkı amacı taşıdığıının bilinerek okunmasını dileriz.

Tarih

Mitolojide Trak insanından esinlenmiş tipler

SEMA SANDALCI

Mitoslar, eskiçağ insanının gerçek bir imge üzerine, ozanlar tarafından öyküleştirilip kuşaktan kuşağa aktarılan söylencelerdir. Yunan mitolojisinde önemli yeri olan Trak halklarından ve yaşamlarından esinlenmiş tipler ve öykülerinden de bu halkların yaşam biçimleri, kültürleri ile ilgili bazı veriler elde edebilmekteyiz.

Yunanca ve Latince yazılı kaynaklarda geniş yer tutan Traklar, Asya bozkır ve Rus step yaşam unsurlarını taşıyarak, Karadeniz'in kuzeyinden nehir yollarını izleyip kabileler halinde bölgeye gelmişlerdir.¹ Troia Savaşı'nı konu alan *Ilyada* destanında, Troia'ya destek veren Trak, İlyır, Skyth kahramanlarının, ayrıca yıkıcı seferleriyle ünlü Herakles ve Heraklesoğullarının adları; *Odysseia* destanında da karanlık Kimmer ülkesinin adı geçmektedir. Eldeki verilere göre, Trakların dağınık gruplar halinde karlı dağlarda, açık alanlarda yaşadıklarını, ok, sapan, kılıç kullandıklarını, avcılık ve hayvancılıkla beslendiklerini, çok iyi at sürdüklerini ve göçebe yaşam tarzına sahip ol-

1 Bölgedeki kültür izleri Anadolu'nun kuzeyinde, kimi Ege adaları ve Kuzey Yunanistan'da Kalkolitik, geride Neolitik döneme dek uzanmaktadır. Al. Fol. Jordanov, K. Fol. Prozhanov vd., *Ancient Thrace*, Institute of Tracology, Sofya, 2000, s. 14.

duklarını biliyoruz. Bireysel özgürlüklerine, kabilelerinin bağımsızlıklarına düşkün olan Traklar, bir lider altında birleşmeyi reddederler. Kendilerine özgü silahlarıyla avcı, yağmacı, acımasız, cesur, çabuk öfkelenen, güçlü savaşçı olarak tanımlanmışlardır. Genelde yabancılara ve yabancı âdetlere kapalı olan Trak halklarının doğayı “ulu” gördükleri; kimi mağaraları, kayaları, su pınarlarını kutsal saydıkları bilinmektedir. Ata âdetlerine sadık kalmaya, erdemli kişileri ölümsüz (hatta tanrı) saymaya, dostluğa, kan kardeşliğine çok önem verirlerdi.² Şaraba düşkünlüydüler. Olasıdır ki sonraki dönemlerde, sağlık nedeniyle bedenlerine dövme yaptıran ilk halklardan olmuşlardı.³ Kadınları da avcı ve savaşçı olan Traklar, düşmana karşı birlik olur, fakat zaman zaman birbirleriyle de çatışarlardı. Savaş dışında adam öldürmek affedilmez bir suçtu. Acımasız oldukları kadar, kendilerine özgü bir adalet anlayışları da vardı.

Mitolojide Traklarla ilgili verilerin çoğu, Yunanların onları algılamalarına dayalıdır. Mitoslarda özellikle güçlü, ama yabani ve kaba gösterilen Trak imgelerinde öne çıkanlar şunlardır:⁴

Herakles

Güçlü, dolayısıyla sağlıklı olarak betimlenen Trak insanının mitsel simgesi olarak yorumlanabilir. Herakles'in öykülerinden

2 Tanrılaştırma üzerine (Skythialı / İskit) Toxaris: “Biz erdemli insanların nereli olduklarını araştırmayız. Düşmanımız da olsalar, başardıkları güzel işleri kiskanmayız. Hem kendilerini överiz, hem yaptıkları işleri benimseriz.” (Bkz. Lucianos, *Dialog için Samsatlı Lukianos Seçme Yazılar*, çev. Nurullah Ataç, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1992, s. 275.)

3 Dövme için bkz. (M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan) *Hippokrates, Peri Aeron, Hydaton, Topon*, 20 (Kaktos Filoloji Grubu, Kaktos Yayınları, Atina, 1993): “Hemen hepsi Nomades olan Skythlerin çoğunu, omuzlarını ve kollarını ve el bileklerini ve de göğüslerini ve de uyluk ve kalçalarını dağlamış halde görürsün, bu bedenin yumuşaklığı ve sıvılaşma dışında başka bir şeyden dolayı değil. Çünkü sıvı ve güçsüzlükten dolayı ne yayı gerekir ne de omuzu üzerinden kargı atacak güçte olabilirler. Yaktıkları zaman, eklemlerdeki suyun çoğu kurur, bedenleri daha fazla güçlü, daha besli ve eklemleri daha iyi hâle gelir. Bedenleri de enli olur.”

4 Öyküler için şu eserden yararlanılmıştır: Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, çev. Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1997. Kitapta mitosların geçtiği antik eser kaynakları da yer almaktadır.

Trak soylu kabile mensuplarının nasıl bir eğitimle yetiştirildikleri, kabilelerin birbirleriyle ilişkileri ve insanların kaygıları üzerine bilgiler edinmemiz mümkün görünüyor. Nitekim Herakles, bütün klasik mitoslarında adı en çok geçen ve göçle geldikleri anlaşılan Dor halkının ata kültürünü simgeler. Efsanelerde, aklını ve beden gücünü iyi işler için kullanmayı simgeleyen bir niteliği de vardır. Güreşmesi ve hızlı koşmasının yanında,

Trak imgeli Herakles başı.

Teutaros adında bir Skyth olan sıgırtmaçtan da ok atma sanatını öğrenmiştir. Bizzat babası Amphitryon ona araba kullanmayı öğretmiş, Eurytos da ok atma talimleri yaptırmıştı. Ayrıca Giritli Radmanthys de okçuluk dersleri vermişti. Herakles kılıç kullanmayı ise Kastor'dan öğrenmişti. Kahramanın başarısız kaldığı, sevemediği için öfkelenerek lirini başına çaldığı bahtsız müzik öğretmeni Linos'tan sonra, Philammon'un oğlu ve Autolykos'un yeğeni Eumolpos'tan da müzik dersleri alarak bu açığını kapattığı söylenir.

Herakles'le ilgili hikâyeler, o dönem yaşantısını da gözler önüne seriyor. Bunlardan biri şöyledir: Bir cinnet anında karısı ve çocuklarını öldüren Herakles, bu suçtan arınmak üzere akrabası kral Eurystheus'un emrine girer. Herakles'i kendine tehdit gören Eurystheus, onu ölmesini ümit ettiği on iki ağır işle görevlendirir. Fakat Herakles, aklı ve bileğinin gücüyle görevlerinin hepsini başarır ve sonunda suçundan arınır. Bu görevlerden biri, ekinlere zarar veren Erymanthos yaban domuzunu yakalamaktır. Herakles, bu hayvanın izini sürerken, Kentauros Pholos'un yaşadığı bölgeden de geçmek zorunda kalır. Herakles, burada konukseverlikle karşılanır. Pholos, çeşit çeşit etler pişirip ona sunar, kendisi ise bu etleri alışıktığı üzere çiğ

Attika seramik vazo üzerinde Herakles ve Kentauroslar çatışması.

yemeye başlar. Yemekten sonra susayan Herakles şarap ister. Pholos özür dileyerek şarap testisine tek başına el sürme hakkına sahip olmadığını belirtir. Herakles kaygılanmamasını söyler ve birlikte içmeye başlarlar. Ne var ki şarabın kokusu Kentaurosları oraya çeker. Bunlar alevli odunlar, dağlardan koparıldıkları iri kayalar ve ağaç dallarıyla silahlanmış halde koşup gelirler. Aralarında çatışma çıkar. İlk hamleye kalkışan Kentauros Ankhios ve Agrios, Herakles'in oklarıyla ölür. Diğerleri de kaçarak Malea burnunda yaşayan Kheiron'un yanına sığınır. Bu arada Herakles'in bir okuyla dirseğinden yaralanan

Herakles'e şarap sunan Pholos.

Kentauros Elatos da yanlarına gelir. Bazıları ise, Eleusis kentine sığınır. Anneleri Nephele (Bulut) de sellere yol açan bir yağmur yağdırarak onların imdadına koşar. Herakles'e şarabı sunan Pholos üzgün halde soydaşlarını gömerken, ölü bedenlerden birine saplı bir oku çekip çıkarır ve bu kadar küçük bir nesnenin

bu denli büyük zarara yol açmasına şaşarak oku elinde evirip çevirmeye başlar. Fakat oku ayağının üstüne düşürür ve öldürücü bir yara alır. Herakles, kendisini ağırlamış olan bu kişinin ölmesine çok üzülür ve ona görkemli bir cenaze töreni düzenler; ayrıca bu yere Pholos'un adı verilir.

Amazonlar

Trak halklarına mensup genç kadınların evleninceye kadar avcılıkla ve savaşla ilgili işlerle uğraştıkları bilinmektedir. Muhtemeldir ki bu yaşam düzeni içinde kendi bağımsız gruplarını oluşturan savaşçı kadınlar var olmuştur. Genelde iyi birer avcı olmaları için anneleri tarafından çocukken bir memesi dağlanan bu kadınlar,

Akhilleus ve Amazon kraliçesi Penthesileia.

mitolojide Amazon imgesine esin kaynağı olmuşlardır. Amazonlar, söylenceye göre savaş tanrısı Ares ile Peri Harmonia'nın soyundan gelen savaşçı kadın toplumdur. Krallıkları, kuzeyde Kafkas dağları yamaçları ya da Trakya, Skythia (İskit) ovaları olarak gösterilir.

Amazonlar, kraliçelerinin başkanlığında, hiçbir erkeğin yardımı olmaksızın kendi kendilerini yönetirlerdi. Soylarını sürdürmek için belirli dönemlerde yabancılarla birleşirler, doğan çocuklardan sadece kız olanları yaşatırlardı. Yay kullanırken ya da ok atarken rahat hareket edebilmeleri için kız çocuklarının sağ göğsünü dağlardı. Zaten amazon kelimesi de “memesiz” anlamına gelmektedir.⁵ Amazonlar, Traklarla uzaktan akraba

5 Hippokrates: “(Skythia) kadınları, bakire oldukları sürece, ata biner ve de ok atarlar, atların üzerinden kargı atarlar ve düşmanlarla savaşır. Düşmanlardan

oldukları söylenen Troia kralı Priamos'a da destek olmak amacıyla kraliçeleri Penthesileia yönetiminde Trakya'ya bir birlik göndermişlerdir. Akhilleus, karşısında yüzü örtülü çarpıştığı kişiyi erkek sanır, fakat öldürücü darbeyi indirdiğinde bunun bir kadın olduğunu anlar. Kraliçe Penthesileia can verdiği sırada bakışının Akhilleus'un yüreğinde unutulmaz bir aşk ateşini yaktığı da hikâye edilir.

Kentauroslar

Trakların sürekli at üstünde yaşamalarından esinlenen bir imge olduğu düşünülebilir. Kentaurosların belden yukarıları insan, bazen ayakları da insan ayağı, ama vücutlarının alt kısmı at şeklindedir. Klasik devirde dört at ayaklı, iki adet de insan kollu olarak betimlenirler. Dağlarda, ormanlarda yaşayan Kentauroslar çiğ etle beslenirler. Örf ve âdetleri son derece yabaniidir.

Kentauros Kheiron

Kheiron, doğayı çok iyi bilen Trakların bitkilerden edindikleri şifacı yanlarını, ayrıca bilge, iyi ve yaşlı eğitimcilerinin olduğu düşünödüren bir imgedir.

Kheiron, Okeanos'un kızı Philyra ile Zeus'un babası Kronos'un aşkından doğar, dolayısıyla Zeus ve Olymposlularla aynı kuşaktadır (bu zamandaşlık, çok daha eski bir göçün varlığına da işaretir).

Kronos, onu dünyaya getirmek için at kılığına girerek, Philyra'yla birleşir. Ölümsüz olarak doğan Kheiron, Teselya'daki Pelion dağında bir mağarada yaşar. İnsan dostu, akıllı ve iyilik severdir. Elinde bitkiyle betimlenen Kheiron, ayrıca İason'u, sağlık tanrısı Asklepios'u ve daha başkalarını da yetiştirir. Apol-

üç kişiyi öldürmedikçe bakirelikten çıkamazlar ve yasa gereği yemin ve kurban kesmeden önce evlenemezler... Sağ göğüsleri yoktur. Çünkü daha çocuk oldukları sırada, anneleri, bunun için hazırlanmış bakır bir aleti sağ göğsün üzerine koyarak ateşe tutar ve yakarlar, büyümesini yok etmek, tüm gücü ve kuvveti sağ omuzlarına ve sağ kollarına vermeleri için", Bkz. *Hippokrates, Peri Aeron, Hydaton, Topon, 17*, Kaktos Filoloji Grubu, Kaktos Yayınları, Atina, 1993.

lon'un bile ondan ders aldığı söylenir. Kheiron'un öğretimi müzik, savaş, av sanatları, ahlâk ve tıbbi içerir. Yara ve acıları dindiren şifalı bitkilerden ilaç yapmayı öğretir. Hatta Kheiron hekimdir, cerrahlık da yapar. Örneğin, Akhilleus'un topuk kemiği yandığında, bir devin iskeletinden aldığı kemikle onu değiştirir.

Mainadlar

Dionysos'un maiyetindeki tanrısal kadın simaları olarak mitolojide yer edinmişlerdir. Farklı kültür etkileriyle özellikle Kuzey Yunanistan'da bazı soylu Trak kadınlarının da bu imgeyi benimsediği görülür. Sadece kadınlar tarafından dağlarda gerçekleştirilen Dionysos ritüelini simgelemektedirler. Mainadlar çıplaktırlar ya da çıplaklıklarını bir şekilde örten ince tülere bürünmüş olarak tasvir edilirler. Başlarında sarmaşık dallarından yapılmış bir taç, ellerinde bazen üzerine asma dallarının sarılı olduğu, ucunda çam kozalağı bulunan değnek (*thrsos*), bazen iki kulplu büyük bir şarap kupası (*kantharos*) vardır. Bazen çift borulu flüt çalar ya da tef çalıp coşkulu şekilde dans ederler. Mainadlar, doğanın "aogiastik" yanını, yani ruhlarını temsil ederler.

Pieros Kızları (Peirides)

Bazı Trak kabileleri arasında müziğin ne denli önemli olduğunu gösteren mitsel yansımadır. Bu yansıma, aynı zamanda Trak kız isimleri üzerine de bir bilgi vermektedir. Peirides, özellikle Latin şairleri tarafından Musalar (*Mousai*) için kullanılan yerel bir sıfattır. Adları Trakya'da Pieria ülkesinden gelir. Peirides, efsanede Musalarla rekabete kalkışan dokuz genç kızdır. Efsaneye göre, Pellalı Pieros ile Euipe'nin kızlarıdır bunlar. Şarkı söylemede çok uzadırlar. Bu nedenle Musaların dağı Helikon'a giderek, onlarla şarkı söyleme yarışmasına kalkışırlar ama yenilirler. Musalar da onları cezalandırmak için hepsini kuşa çevirir. Romalı ozan Ovidius onların saksığana dönüştürüldüklerini söyler.